

Förstudie av organisationsform för MAX IV

FÖRSTUDIE AV ORGANISATIONSFORM FÖR MAX IV

VETENSKAPSRÅDET

BOX 1035

101 38 STOCKHOLM

PHOTO: FELIX GERLACH

VR1806

ISBN 978-91-7307-364-6

Förstudie av organisationsform för MAX IV

Curt Karlsson

Peter Gudmundson

FÖRORD

Vetenskapsrådet är idag huvudfinansierare av MAX IV-laboratoriet, ett nationellt laboratorium med syfte att förse ett brett användarsamhälle med högkvalitativt synkrotronljus. Likt sin föregångare MAX-lab är MAX IV organisatoriskt en enhet vid Lunds universitet. Att MAX IV har sin hemvist där är ur många hänseenden fördelaktigt men kan potentiellt också medföra komplikationer. När verksamheten vid MAX IV nu går in i ett nytt skede och laboratoriet börjar ta emot externa användare i större skala, finns det skäl att genomlysas huruvida nuvarande organisationsform är den långsiktigt bästa.

Mot denna bakgrund, efter dialog med MAX IV-laboratoriet och Lunds universitet, initierades föreliggande förstudie av Vetenskapsrådets råd för forskningens infrastrukturer (RFI) under hösten 2017. Syftet har varit att besvara ett antal frågeställningar kring hur laboratoriet bäst kan organiseras i framtiden. Peter Gudmundson, KTH, och Curt Karlsson, Linköpings universitet, har förtjänstfullt utfört uppdraget som utredare och är författare till den föreliggande rapporten.

Rapporten ger mycket konkreta och användbara råd till Vetenskapsrådet kring sin hantering av MAX IV och kommer ligga till grund för RFI:s fortsatta arbete med dessa frågor. En central frågeställning i detta arbete kommer att vara hur eventuella förändringar kommer gagna svensk forskning och svenskt nyttjande av MAX IV. Å RFI:s/Vetenskapsrådets vägnar vill jag tacka utredarna Peter Gudmundson och Curt Karlsson för ett mycket gediget arbete.

Stockholm i april 2018

Björn Halleröd
Huvudsekreterare, Rådet för forskningens infrastrukturer (RFI)

INNEHÅLL

FÖRORD	2
SAMMANFATTNING	4
SUMMARY	5
1. Introduktion	6
2. Möjliga organisationsformer	6
3. MAX IV som del av Lunds universitet	8
3.1 Fördelar	8
3.2 Nackdelar	8
3.3 Organisatoriska förändringar	9
4. MAX IV som en egen myndighet	9
4.1 Fördelar	9
4.2 Nackdelar	9
5. MAX IV som aktieföretag	10
5.1 Fördelar	10
5.2 Nackdelar	10
6. MAX IV som stiftelse	10
6.1 Fördelar	10
6.2 Nackdelar	10
7. MAX IV som en ERIC	11
7.1 Fördelar	11
7.2 Nackdelar	11
8. Perspektiv på organisationsformer	11
8.1 Finansiering av drift	11
8.2 Strålrörutbyggnad	12
8.3 Uppfattning i forskarsamhället	12
8.4 Lärosätets engagemang	12
8.5 Industriell användning	12
8.6 Garanterad stråltid	12
9. Slutsatser	12
9.1 En svensk anläggning	13
9.2 En internationell anläggning	13
BILAGA 1	14
Uppdragsbeskrivning för Förstudie av organisationsform för MAX IV,	14
Utfärdandedatum: 2017-11-01	14
BILAGA 2	15
Intervjuer och möten:	15
BILAGA 3	16
Intervjufrågor:	16
REFERENSLISTA	17
Avtal, dokument och rapporter:	17

SAMMANFATTNING

Föreliggande rapport går systematisk igenom för- och nackdelarna med ett antal olika möjliga organisations- och driftsformer av MAX IV-laboratoriet, allt ifrån den nuvarande formen som enhet vid Lunds universitet, som fristående myndighet samt andra tänkbara lösningar, t.ex. som aktiebolag. En viktig källa för de slutsatser som presenteras är ett omfattande intervjuarbete som författarna genomfört (bilaga 2 & 3) med ett flertal intressenter i MAX IV-projektet, såsom laboratoriets egen ledning och styrelse, representanter för Lunds universitet och andra universitet samt diverse ytterligare finansiärer. Dessutom har relevanta avtal, dokument och rapporter avseende MAX IV studerats (bilaga 4).

Utgångspunkten har varit för- och nackdelar med olika organisatoriska lösningar. Det stod tidigt klart i arbetet att lämplig organisationsform beror på den framtida visionen för MAX IV. Två huvudscenarier identifieras som framkomliga vägar av utredarna: Den första är att behålla MAX IV som en svensk nationell anläggning med en delvis internationella användare och där Sverige bär absoluta merparten av driftskostnaderna, såsom idag redan är fallet. I det här scenariot är rekommendationen att behålla MAX IV som en organisatorisk enhet vid Lunds universitet då denna lösning har en rad fördelar; dessa redovisas i detalj i rapporten. Dock föreslås ett antal förenklande åtgärder för att renodla olika aktörers roller, t.ex. att förtydliga ansvarsuppdelningen mellan Vetenskapsrådet och Lunds universitet. Det andra huvudscenariot är att strukturera om MAX IV till ett delvis internationellt laboratorium med internationellt ansvar för både ägande och drift. Fördelen med denna lösning skulle vara att underlätta för utländska aktörer att bidra till driften av laboratoriet, vilken idag är ansträngd och behöver stärkas framöver. Aktiebolagsformen är då en tänkbar organisationsform, alternativt ERIC, den nya europeiska konsortieformen för forskningsinfrastrukturer. Dock att en sådan omstrukturering inte bör påbörjas innan ett ansenligt internationellt investeringsintresse i laboratoriet föreligger.

Rapporten kommer ligga till grund för Vetenskapsrådets fortsatta arbete med dessa frågor kring MAX IV-projektet.

SUMMARY

This report systematically analyses the advantages and disadvantages of a number of different possible organisational and operational forms of the MAX IV laboratory, ranging from the current form as a unit at Lund University, as an independent governmental authority as well as other possible solutions, e.g. as a limited company. The presented conclusions is largely based on an extensive body of interviews carried out by the authors (Annexes 2 and 3), conducted with a number of stakeholders in the MAX IV project, such as the laboratory's management and board, representatives of Lund University and other universities as well as various additional financiers. In addition, relevant agreements, documents and reports regarding MAX IV have been studied (Appendix 4).

The focus has been on analysing various potential organisational solutions. It was clear early in the work that appropriate organisational forms depends on the future vision of MAX IV. Two main scenarios are by the authors identified as viable paths: The first is that MAX IV remains as a Swedish national facility with a partially international user base, and that Sweden carries the absolute majority of operating costs, as is already the case today. In this scenario, the recommendation is to maintain MAX IV as an organisational unit at Lund University, since this solution has a number of advantages; these are presented in detail in the report. However, a number of simplifying measures are proposed to reform the role of the various participating parties, e.g. to clarify the division of responsibility between the Swedish Research Council and Lund University. The second main scenario is to restructure MAX IV into a partly international laboratory with international responsibility for ownership and operation. The advantage of this solution would be to facilitate foreign operators to contribute to the operation budget of the laboratory, which today is strained and needs to be strengthened in the future. Another possible form of organisation for MAX IV is that of a limited company or ERIC, the new European consortium form for research infrastructures. However, such a restructuring should not commence before a significant international interest for investing in the laboratory exists.

This report will form the basis for the Swedish Research Council's continued work on these issues regarding the MAX IV project.

1. Introduktion

Utvecklingen av MAX-laboratoriet i Lund har varit en stor framgång. Idag är en imponerande anläggning på plats och under de kommande åren kan den fulla potentialen komma att utnyttjas. Redan vid undertecknandet av överenskommelsen mellan Lunds universitet, Vetenskapsrådet och Vinnova 2010 om att starta MAX IV noterades att olika organisatoriska lösningar skulle undersökas. Också i den Project Review som gjordes 2013 påpekades att man borde utvärdera olika organisatoriska former. Ett annat skäl till att nu utreda olika organisatoriska former för MAX IV är osäkerheter kring den framtida finansieringen.

Som underlag för våra slutsatser i föreliggande rapport ligger framför allt ett stort antal intervjuer, se bilaga 2. Strukturerade intervjuer har genomförts där för- och nackdelar med olika organisatoriska lösningar har diskuterats. De frågor som har tagits upp i intervjuerna finns redovisade i bilaga 3. Ett annat underlag har varit avtal, dokument och rapporter med koppling till MAX IV, se bilaga 4.

Redan från början stod det klart att lämplig organisatorisk form beror på vilken vision som finns för det framtida MAX IV. Ska det vara en svensk, statlig anläggning eller ska man försöka få in internationella aktörer som tar ett ansvar för basdriften? Här finns det i dagsläget inget beslut. Förutom finansieringen av basdriften finns frågan om svenska forskare verkligen kommer att kunna utnyttja upp mot 50 % av MAX IV:s kapacitet då anläggningen är fullt utbyggd. Här krävs säkerligen olika stimulansåtgärder. En nyligen initierad utredning från RFI kommer under 2018 att belysa frågan ytterligare.

I föreliggande förstudie har två huvudscenarier för det framtida MAX IV beaktats:

- MAX IV som en svensk anläggning med internationella användare.
- MAX IV som en internationell anläggning med internationellt ansvar för basdrift/ägande.

Slutsatser angående organisatorisk form beror på vilket scenario som beaktas.

2. Möjliga organisationsformer

I vårt uppdrag ingick att belysa alternativ till den nuvarande formen för organisation och styrning av MAX IV, dvs. som en särskild inrättning inom Lunds universitet.

Det enda offentlighetsrättsliga alternativet som vi kan se är att bryta ut MAX IV ur Lunds universitet och ge laboratoriet ställning som egen, fristående myndighet. På den civilrättsliga sidan är alternativen flera: Aktiebolag, Europabolag, Ekonomisk förening, Ideell förening och Stiftelse. Härtill kommer den nya organisationsformen ERIC, konsortium för europeisk forskningsinfrastruktur. Vi begränsar oss nedan i vår översikt till alternativen MAX IV som:

- en del av Lunds universitet
- som egen myndighet
- som aktiebolag
- som stiftelse
- som ERIC

Övriga teoretiska möjligheter framstår redan vid en ytlig betraktelse som olämpliga organisationsformer för MAX IV.

En del av Lunds universitet

Lunds universitet är en statlig myndighet och lyder som sådan under ett stort antal generella bestämmelser, giltiga för alla statliga myndigheter. Därtill kommer den för universitet och högskolor gällande speciella regleringen i främst högskolelagen och högskoleförordningen, vilket bl.a. innebär möjligheter att bedriva utbildning och forskning, inrätta/tillsätta akademiska anställningar och vissa utvidgade möjligheter till tidsbegränsade anställningar m.m.

Som del av universitetet har MAX IV tillgång till expertis inom många områden som stöd för sin verksamhet.

Fristående myndighet

Som fristående myndighet skulle MAX IV lyda under ett stort antal generella bestämmelser, giltiga för alla statliga myndigheter. Därtill skulle denna myndighet ha en egen instruktion, utfärdad av regeringen, för basal reglering av verksamheten, organisationen och diverse formalia. Ställningen som egen myndighet torde föra med sig att ett basanslag skulle anvisas av riksdagen.

Aktiebolag

Som aktiebolag skulle MAX IV styras i enlighet med föreskrifterna i aktiebolagslagen (ABL) från år 2005 och därutöver av ett antal generella bestämmelser som gäller för de flesta privaträttsliga associationer.

Huvudprincipen för aktiebolag är att de ska drivas med vinstsyfte. Ett aktiebolag kan dock ha ett helt eller delvis annat syfte. Detta ska i så fall enligt 3 kap. 3 § ABL anges i det grundläggande interna styrdokumentet, bolagsordningen. Vissa regler i ABL blir då mindre aktuella.

Ett aktiebolag bildas genom att stiftarna tillskjuter en kapitalinsats, aktiekapitalet. Detta kan ske i form av kontanter och/eller som naturinsats. Eftersom MAX IV redan är uppbyggt skulle det naturliga vara att fastigheten där verksamheten bedrivs, dvs. mark, byggnader och installationer (efter förvärv av mark och byggnader från nuvarande privata ägare) bildar stommen i det nya bolagets aktiekapital. Bolaget kan vid bildandet vara helägt av svenska staten, som sedan kan öppna för överlåtelse av aktier till t.ex. utländska intressenter. En annan möjlighet att ta in nya ägare utgörs av s.k. riktade nyemissioner av aktier. I bolag med få ägare är det inte ovanligt att ägarna i särskilda, inbördes avtal (ägaravtal) kommer överens om hur deras samverkan ska fungera och hur bolaget ska drivas. Ägarna utövar sedan sitt inflytande vid årsstämma eller annan bolagsstämma, vid vilka man dels utser styrelse för bolaget, dels kan meddela särskilda s.k. ägardirektiv till styrelsen. Denna är sedan ansvarig för verksamheten, i regel med en verkställande direktör som handhar löpande förvaltningsärenden. Associationsformen aktiebolag är väl beprövad, flexibel och fungerande i de flesta sammanhang. En del utländska motsvarigheter till MAX IV drivs i bolagsform.

Stiftelse

Som stiftelse skulle MAX IV styras i enlighet med föreskrifterna i stiftelselagen från år 2005 samt det interna dokument, stiftelseurkunden, som reglerar stiftelsens ändamål och former för dess förvaltning. Även för stiftelser gäller ett antal bestämmelser som är generella för privaträttsliga associationer.

Stiftelsen är medvetet konstruerad för att vara stel och oföränderlig – ett uttryck för stiftarnas sista vilja – det finns ingen ägare till stiftelsen. Enligt 2 § stiftelselagen bildas en stiftelse genom att egendom enligt förordnande av en eller flera stiftare avskiljs för att varaktigt förvaltas som en självständig förmögenhet för ett bestämt ändamål. Ändamålet får ändras endast om synnerliga skäl föreligger. Ändringen måste godkännas av Kammarkollegiet. Stiftelsen förvaltas av en styrelse med personligt ansvar för alla ledamöter och som i regel ansvarar för fortsatt förnyelse av sig själv.

En stiftelse skulle kunna bildas med en stor kapitalinsats som inte bara omfattar de nuvarande fasta tillgångarna vid MAX IV utan också medel för avsevärd tid för täckande av verksamhetskostnaderna vid MAX IV, eftersom en stiftelse inte kan anslagsfinansieras. Däremot kan den ta emot nya donationer, vilket skulle kunna användas för att de facto, om stiftelseurkunden medger det, bereda nya donatorer, t.ex. andra stater, en möjlighet att delta i ledningen och styrningen av MAX IV som kvitto på sin medfinansiering. Det skulle givetvis också kunna byggas upp en organisation av det slag som numera gäller för Chalmers, nämligen en stiftelse som äger ett verksamhetsdrivande aktiebolag, men det är svårt att i detta fall se någon poäng med en sådan lösning.

ERIC

ERIC är en produkt av arbetet inom EG och grundas på rådets förordning nr 723/2009 om gemenskapens rättsliga ram för ett konsortium för europeisk forskningsinfrastruktur. En ERIC ska ha status som juridisk person i alla medlemsländer och som sådan ha den mest vittgående rättskapaciteten som tillerkänns en juridisk person. Någon nationell lagstiftning om ERIC som sådan förekommer inte eftersom rådets förordning är direkt bindande, men konsekvenslagstiftning måste i regel till för t.ex. redovisnings- och beskattningsregler etc. En ERIC bildas av minst en medlemsstat och minst två andra länder som är medlemsstater eller s.k. anslutna stater. Flera stater kan ansluta sig i efterhand. En ERIC inrättas av Kommissionen men får upplösas av medlemmarna.

Den ska ha ett internt regelverk i form av stadgar som måste godkännas av Kommissionen i samband med bildandet – föreskrifter om regelverket återfinns i Förordningen. Medlemmarna ansvarar för ERIC:s skulder i proportion till sina insatser. ERIC har således ingen motsvarighet till aktiebolagets egna kapital. I Sverige är ESS i Lund det enda exemplet på en ERIC.

Om institut och konsortium

I samtal om möjliga organisationsformer nämns ibland ”institut” och ”konsortium” som möjliga lösningar. Men vare sig ett institut eller ett konsortium är emellertid i sig någon juridisk person. Institut kan förekomma som benämning på t.ex. en statlig myndighet (eller del därav, inte minst inom ett universitet!) eller som en vardaglig benämning på t.ex. ett aktiebolag. RISE, Research Institutes of Sweden, drivs exempelvis i aktiebolagsform.

Ett konsortium är i grunden endast en avtalad samverkan mellan två eller flera parter, som med fullt ansvar för var och en av parterna driver verksamhet tillsammans. Men denna samverkan kan av parterna ges en associationsrättslig grund genom att ett gemensamt ägt aktiebolag bildas för förvaltningen av konsortiet. Ett känt exempel är Öresundsbrokonsortiet som driver och förvaltar Öresundsförbindelsen med ett svenskt och ett danskt aktiebolag som samverkande parter. Den ovan nämnda nya rättsfiguren ERIC har, som namnet bakom förkortningen anger, karaktär av ett konsortium som dock ges sin status som juridisk person genom förordningen.

3. MAX IV som del av Lunds universitet

MAX IV som en del av Lunds universitet är den organisationsform som idag gäller. Det är ett av alternativen för en fortsatt svensk anläggning.

3.1 Fördelar

MAX IV som en del av Lunds universitet ger en nära och naturlig koppling till utbildning och forskning vid svenska universitet. Olika former av affilieringar och delade tjänster underlättas (forskare, postdocs, doktorander, ...). Dessutom kan speciella anställningsformer för universitet användas som inte är möjliga i andra organisationsformer. MAX IV som del av Lunds universitet innebär också ett tydligt ägande, som ytterligare kan förtydligas genom förändringar i den nuvarande strukturen. Det finns en lång tradition av att driva MAX-laboratoriet vid Lunds universitet och det har fungerat väl. Kopplingen till Lunds universitet ger också tillgång till stöd- och specialistfunktioner. Svenska universitet har ett inflytande över verksamheten genom representation i styrelsen och i rådgivande organ. Det nyligen tagna beslutet om medfinansiering av grunddriften för MAX IV under de kommande fem åren visar också på ett stort ansvarstagande från övriga universitet i Sverige.

3.2 Nackdelar

Vid ett eventuellt internationellt ägande kan inte MAX IV vara en del av Lunds universitet. Som en svensk anläggning krävs ett fortsatt svenskt ansvarstagande för basdriften. Ett stort ansvar läggs på Lunds universitet. Vissa personer har uttryckt en farhåga för att MAX IV kan betraktas som enbart en Lund-angelägenhet. Synpunkter har också framförts om att det skulle begränsa flexibiliteten att ingå olika avtal. Detta är sant så till vida att tillhörigheten till Lunds universitet medför inskränkningar i att äga och förvärva fastigheter, aktier, m.m. – statliga myndigheter har inte dessa befogenheter. Avtal med andra statliga myndigheter blir inte heller civilrättsligt bindande, eftersom alla statliga myndigheter är del av samma juridiska person. Våra erfarenheter är att dessa aspekter inte utgör några större praktiska problem. De ”avtal” som träffas mellan statliga myndigheter fullgörs nära nog undantagslöst av båda parter. Uppbyggnaden av MAX IV utgör i sig ett mycket gott exempel på detta. Ytterligare en synpunkt som vi fått är att synligheten för MAX IV skulle vara bättre med en annan organisationsform. Vi är emellertid inte övertygade om detta.

3.3 Organisatoriska förändringar

Om MAX IV fortsatt ska drivas som en del av Lunds universitet har behovet av vissa organisatoriska förändringar identifierats som vi i detta fall rekommenderar att genomföra.

MAX IV-laboratoriet regleras idag av en förordning (1994:946), ändrad vid ett antal tillfällen, senast i december 2011 (2011:1567) och därutöver genom överenskommelse 2010 mellan Lunds universitet, Vetenskapsrådet och Vinnova. Denna reglering som kunde vara motiverad under ett uppbyggnadsskede av MAX IV framstår nu som otidsenlig och som ett hinder för en tydlig fördelning av ansvaret för drift och utveckling av MAX IV. Vår uppfattning är att detta ansvar så långt möjligt bör koncentreras till Lunds universitet.

Enligt vår bedömning kan den nämnda förordningen upphävas i sin helhet. Existensen av MAX IV som en nationell forskningsanläggning kan från regeringens sida bekräftas i regleringsbrevet för Lunds universitet. Om en sådan förändring anses vara alltför omfattande bör i vart fall 6 § i förordningen utgå, så att Lunds universitet får fullt ansvar inför regeringen avseende budgetunderlag, årsredovisning och annat liknande underlag och Vetenskapsrådets roll i detta sammanhang upphöra. Den ovannämnda överenskommelsen mellan universitetet, Vetenskapsrådet och Vinnova innehåller en mycket detaljerad styrning av hur verksamheten vid MAX IV ska ledas. Vi bedömer att också denna reglering spelat ut sin roll och bör bringas att upphöra efter överläggningar mellan avtalsparterna.

Finansieringen av basdriften för de kommande fem åren är nu i det närmaste på plats efter omfattande förhandlingar och diskussioner mellan olika statliga aktörer (Vetenskapsrådet, Lunds universitet, övriga involverade svenska universitet, Vinnova, Formas, Tillväxtverket). I denna fråga har även Knut och Alice Wallenbergs stiftelse, KAW, i egenskap av den största enskilda finansiären av strålrör varit engagerad. KAW kommer under de kommande fem åren att bidra till kostnader för datalagring. Vi anser inte att det är en hållbar lösning att inför varje ny femårsperiod genomföra liknande förhandlingar. En samlad statlig medelsanvisning för täckande av de fasta kostnaderna vid MAX IV bör ske inom ramen för anslaget till Lunds universitet för forskning och utbildning på forskarnivå. Den kan markeras som ett särskilt uppdrag till universitetet med angivande av beräknad resursram. Vi rekommenderar Lunds universitet och Vetenskapsrådet att tillsammans inleda överläggningar med regeringen om den föreslagna förändringen av finansieringsansvaret.

Vårt intryck är att det nationella inflytandet och engagemanget för MAX IV har ökat de senaste åren. Det finns dock fortfarande synpunkter på att MAX IV för nära förknippas med Lunds universitet. Vi menar att det krävs ett fortsatt arbete med att tydliggöra MAX IV som en nationell anläggning.

Externa finansiärer av nya strålrör garanteras en viss stråltid, inte bara på det specifikt finansierade strålröret. Vi menar att svenska forskare på liknande sätt borde garanteras en viss stråltid mot bakgrund av den svenska finansieringen av basdriften och majoriteten av strålrör. Detta skulle också bidra till att öka det nationella engagemanget.

4. MAX IV som en egen myndighet

MAX IV som en egen myndighet skulle kunna vara en alternativ organisationsform för en fortsatt svensk anläggning.

4.1 Fördelar

En ny myndighet är enkel att bilda. Den skulle bli mer neutral i förhållande till Lunds universitet och därigenom tydligare vara en nationell anläggning. Finansieringen skulle vidare förtydligas genom ett direkt anslag från staten. En egen myndighet skulle också innebära ett tydligt ägande.

4.2 Nackdelar

Vid ett eventuellt internationell ägande kan inte MAX IV vara en egen myndighet. Som en svensk anläggning krävs ett fortsatt svenskt ansvarstagande för basdriften. En egen administration måste byggas upp för att hantera dels den löpande administrativa verksamheten, dels de generella krav som ställs på alla myndigheter och som MAX IV sällan behöver involveras i om man är en del av Lunds universitet. Genom att högskolelagen och högskoleförordningen inte gäller vid en fristående myndighet kan den formellt sett inte medverka i utbildning

(forskarutbildning och utbildning på avancerad nivå). Högskolans särskilda möjligheter till tidsbegränsade anställningar gäller inte för en sådan myndighet, enbart de generella LAS-reglerna blir kvar.

Som egen myndighet finns inte heller den nära kopplingen till svenska universitet vilket försvårar affilieringar och kopplingen till utbildning och forskning. En egen myndighet skulle också hamna utanför många av universitetens nätverk. Det är mycket tveksamt om de svenska universiteten skulle uppvisa samma ansvarstagande som var fallet med den nyligen beslutade medfinansieringen av basdriften under de kommande fem åren. Engagemanget och ansvarstagandet från Lunds universitet skulle minska.

5. MAX IV som aktiebolag

MAX IV som ett aktiebolag skulle kunna vara en organisationsform både för en fortsatt svensk och för en internationell anläggning.

5.1 Fördelar

MAX IV som ett svenskt aktiebolag skulle möjliggöra ett internationellt ägande. Det skulle också vara en möjlighet vid fortsatt svenskt ägande. Ett internationellt ägande skulle minska den framtida svenska kostnaden för basdriften. Som aktiebolag skulle det förtydligas att MAX IV är en nationell angelägenhet med en minskad koppling till Lunds universitet. Ett aktiebolag har vidare större flexibilitet i att sluta olika former av avtal med externa aktörer. Med internationellt ägande skulle synligheten öka.

5.2 Nackdelar

En egen administration måste byggas upp för att hantera den löpande administrativa verksamheten. Genom att högskolelagen och högskoleförordningen inte gäller för ett aktiebolag kan det formellt sett inte medverka i utbildning (forskarutbildning och utbildning på avancerad nivå). Högskolans särskilda möjligheter till tidsbegränsade anställningar gäller inte för ett aktiebolag, enbart de generella LAS-reglerna blir kvar.

Som ett aktiebolag finns inte heller den nära kopplingen till svenska universitet vilket försvårar affilieringar och kopplingen till utbildning och forskning. Ett aktiebolag skulle också hamna utanför många av universitetens nätverk. Det är mycket tveksamt om de svenska universiteten skulle uppvisa samma ansvarstagande som var fallet med den nyligen beslutade medfinansieringen av basdriften under de kommande fem åren. Engagemanget och ansvarstagandet från Lunds universitet skulle minska.

6. MAX IV som stiftelse

MAX IV som en stiftelse skulle kunna vara en organisationsform både för en fortsatt svensk och för en internationell anläggning.

6.1 Fördelar

En stiftelse är en välkänd organisationsform med stor självständighet som skulle utgöra en tydlig ägare av MAX IV. Eftersom den kan ta emot nya donationer (till skillnad från årliga anslag) kan den i praktiken ge utrymme för nya donatorer, t.ex. andra stater, att bli delaktiga i styrelsearbetet och därmed förvaltningen av stiftelsens angelägenheter, givet att stiftelseurkunden ger utrymme för en utökning av antalet ledamöter i styrelsen. Hur nya donationer ska användas får bedömas vara en förhandlingsfråga som lämpligen löses innan donationen lämnas. Tillskott av nya donationer kan dock inte föranleda någon minskning av det kapital som staten tillfört stiftelsen vid dess bildande. Som stiftelse skulle det förtydligas att MAX IV är en nationell (eller t.o.m. internationell) angelägenhet med starkt reducerad koppling till Lunds universitet. Stiftelsen har stora möjligheter att sluta olika slags avtal med externa aktörer. Med internationellt engagemang skulle synligheten öka.

6.2 Nackdelar

En egen administration måste byggas upp för att hantera den löpande administrativa verksamheten. Genom att högskolelagen och högskoleförordningen inte gäller för en stiftelse kan den formellt sett inte medverka i

utbildning (forskarutbildning och utbildning på avancerad nivå). Högskolans särskilda möjligheter till tidsbegränsade anställningar gäller inte för en stiftelse, enbart de generella LAS-reglerna blir kvar.

Som en stiftelse finns inte heller den nära kopplingen till svenska universitet vilket försvårar affilieringar och kopplingen till utbildning och forskning. En stiftelse skulle också hamna utanför många av universitetens nätverk. Det är mycket tveksamt om de svenska universiteten skulle uppvisa samma ansvarstagande som var fallet med den nyligen beslutade medfinansieringen av basdriften under de kommande fem åren. Engagemanget och ansvarstagandet från Lunds universitet skulle minska. Stiftelseformen är mycket stel och kräver en hög kapitalinsats vid bildandet. Det är svårt att genomföra förändringar när stiftelsen är bildad.

7. MAX IV som en ERIC

MAX IV som en ERIC skulle kunna vara en organisationsform för en internationell anläggning.

7.1 Fördelar

MAX IV som en ERIC förutsätter delägarskap för minst två andra stater. Ett på detta sätt spritt ägande innebär naturligtvis en minskning av Sveriges finansiella ansvar för ERIC. Huruvida detta kan innebära ett delat ansvar för befintliga fasta kostnader eller enbart för rörliga kostnader och för utbyggnad/uppgradering av anläggningen är en förhandlingsfråga. En bättre säkerställd, långvarig finansiering torde kunna påräknas. Som en ERIC skulle det förtydligas att MAX IV är en internationell anläggning. Dess synlighet i det internationella forskarsamhället skulle öka. I förhållande till dem som uppfattar att banden mellan MAX IV och Lunds universitet är alltför starka skulle en omvandling av MAX IV till status som ERIC vara fördelaktig.

7.2 Nackdelar

Att få till stånd en omvandling av MAX IV till en ERIC får bedömas kräva avsevärda och långvariga arbetsinsatser, inte minst på regeringsnivå. När den väl bildats föreligger en risk för utdragna beslutsprocesser med uttunnat inflytande från forskarsamhället. En egen administration måste byggas upp för att hantera den löpande administrativa verksamheten. Genom att högskolelagen och högskoleförordningen inte gäller för en ERIC kan den formellt sett inte medverka i utbildning (forskarutbildning och utbildning på avancerad nivå). Högskolans särskilda möjligheter till tidsbegränsade anställningar gäller inte för en ERIC, enbart de generella LAS-reglerna blir kvar.

Som en ERIC finns inte heller den nära kopplingen till svenska universitet vilket försvårar affilieringar och kopplingen till utbildning och forskning. En ERIC skulle också hamna utanför många av universitetens nätverk. Det är mycket tveksamt om de svenska universiteten skulle uppvisa samma ansvarstagande som var fallet med den nyligen beslutade medfinansieringen av basdriften under de kommande fem åren. Engagemanget och ansvarstagandet från Lunds universitet skulle minska.

8. Perspektiv på organisationsformer

I direktiven (bilaga 1) till föreliggande förstudie angavs att några speciella perspektiv på organisationsformer speciellt skulle beaktas.

8.1 Finansiering av drift

Vid ett internationellt ägande kan den framtida svenska kostnaden för basdriften minska. Det kan dock vara svårt att sälja delar av en anläggning som redan är byggd och där svensk statlig finansiering idag finansierar basdriften. Här måste tydliga argument tas fram både avseende fördelar och ansvarstagande för att kunna vara framgångsrik.

Vid ett fortsatt svenskt ägande kommer huvudansvaret för basdriften att ligga på den svenska staten, oberoende av organisationsform.

8.2 Strålrörutbyggnad

MAX IV arbetar idag med en modell för finansiering av nya strålrör. Externa aktörer finansierar investeringen av nya strålrör och driften av strålrören under 10 år. Som motprestation får finansiären en garanterad tillgång till stråltid vid hela MAX IV. Vi bedömer att denna modell inte är beroende av organisationsform. Möjligtvis skulle eventuella nya internationella ägare vara mer benägna att finansiera nya strålrör som ägare.

8.3 Uppfattning i forskarsamhället

För forskare är kostnad, tillgänglighet, service och prestanda det helt avgörande. Vi bedömer att organisationsform är av underordnad betydelse.

8.4 Lärosätens engagemang

De svenska lärosätenas engagemang i MAX IV är idag i huvudsak bra. Det har skett en positiv utveckling de senaste åren. Mer måste dock göras för att öka det nationella engagemanget. Vi tror att detta kan åstadkommas också med MAX IV som en del av Lunds universitet.

En annan organisationsform än att MAX IV ligger under Lunds universitet skulle vara mer neutral och tydliggöra att det är en nationell anläggning. Det är dock tveksamt om de svenska universiteterna skulle känna samma ansvar vid en sådan lösning. Vidare är Lunds universitet mycket viktigt för den fortsatta utvecklingen av MAX IV. Det skulle vara mycket olyckligt om detta engagemang minskade.

8.5 Industriell användning

För fullfinansierade industriella uppdrag är kostnad, tillgänglighet, service och prestanda det helt avgörande. Vi bedömer att organisationsform är av underordnad betydelse. Industriella uppdrag bedöms kunna vara en mindre finansieringskälla. Jämförelser med internationella anläggningar visar att industriuppdrag svårligen kan uppgå till mer än 10 % av de totala driftkostnaderna. Mer troligt är en volym på 5-10 %.

Ett större industriellt genomslag bedöms i stället fås genom samarbeten mellan industri och forskargrupper. Denna form av samverkan borde ytterligare stimuleras. På detta sätt kan kunskap om möjligheterna med MAX IV breddas och på längre sikt leda till utökade direkta industriuppdrag. Det bör dock påpekas att samverkansforskning liksom rent akademisk forskning vid MAX IV inte bidrar till kostnadstäckning av basdriften.

8.6 Garanterad stråltid

Med nuvarande modell för extern finansiering av nya strålrör garanteras finansiären en garanterad stråltid, inte bara på det nya strålröret utan även på alla andra. Mot bakgrund av den huvudsakliga svenska finansieringen av MAX IV anser vi att det vore rimligt att också svenska forskare fick garantier om stråltid. Speciellt kan möjligheten att få snabb åtkomst för preliminära undersökningar vara intressant. En garanterad stråltid för svenska forskare skulle också tydligt markera det nationella engagemanget i MAX IV. En avvägning måste göras om hur stor del av stråltiden som ska fördelas baserad på vetenskaplig konkurrens och garanterad stråltid för finansiärer.

9. Slutsatser

I jämförelsen mellan olika organisatoriska lösningar har främst finansiering av basdrift/ägande samt nationellt och internationellt engagemang beaktats. Andra perspektiv som finansiering av strålrörutbyggnad, uppfattning från forskare och direkta industriuppdrag bedöms inte i samma grad vara beroende av organisationsform. I introduktionen beskrevs att valet av organisationsform är starkt förknippat med vilken vision som finns för MAX IV. Vi har betraktat två huvudscenarier:

- MAX IV som en svensk anläggning med internationella användare.
- MAX IV som en internationell anläggning med internationellt ansvar för basdrift/ägande

9.1 En svensk anläggning

Om MAX IV fortsatt ska vara en svensk anläggning anser vi att den bästa lösningen är att MAX IV fortsatt är en del av Lunds universitet. Det är främst den nära kopplingen till svenska universitet och de fördelar som detta innebär avseende forskning och utbildning samt ansvarstagande som överväger nackdelarna. Vi anser dock att vissa förändringar bör genomföras. De berör ett tydliggörande av ägarskapet för Lunds universitet, en förenkling av de statliga betalningsströmmarna för basdriften genom ett sammanhållet basanslag, ytterligare förstärkning av det nationella inflytandet samt införandet av garanterad stråltid för svenska forskare. I den utredning om planering, organisation, styrning och finansiering av svensk infrastruktur som genomfördes av Kåre Bremer 2013 rekommenderas också att nationell infrastruktur bör inordnas under universitet.

Det bör understrykas att det krävs en stark ökning av det svenska användandet för att uppnå en svensk utnyttjandegrad på 50 % då MAX IV är fullt utbyggd. Här krävs stimulansåtgärder. Vi kan inte bedöma om det är rimligt att uppnå denna utnyttjandegrad.

9.2 En internationell anläggning

Om MAX IV ska bli en internationell anläggning med internationella ägare som tar ansvar för basdriften krävs en annan organisatorisk lösning än MAX IV som del av Lunds universitet. Vi anser att ett aktiebolag skulle vara den bästa lösningen i detta fall. Ett aktiebolag kan enkelt ta in nya ägare och det är en form som tillåter en flexibilitet i olika affärslösningar. Ett alternativ till aktiebolag skulle vara att bilda en ERIC. Här måste dock en mer detaljerad analys göras för att reda ut för och nackdelar. Vi anser att en stiftelseform har större nackdelar, främst beroende på den inlåsning och brist på flexibilitet som råder då stiftelsen är bildad. En stiftelse kan inte heller kontrolleras på samma sätt av ägare. Det är styrelsen i stiftelsen som ensam har makten.

Om det beslutas att försöka bilda en internationell ägarkonstellation rekommenderar vi starkt att nya ägare först säkras innan en förändring av organisationsform genomförs. Det kan dock vara svårt att sälja delar av en anläggning som redan är byggd och där svensk statlig finansiering idag finansierar basdriften. Här måste tydliga argument tas fram både avseende fördelar och ansvarstagande för att kunna vara framgångsrik.

BILAGA 1

Uppdragsbeskrivning för Förstudie av organisationsform för MAX IV,

Utfärdandedatum: 2017-11-01

Det nationella laboratoriet MAX IV är en forskningsanläggning som organisatoriskt är en enhet vid Lunds universitet. Finansieringen av MAX IV är idag i huvudsak nationell och Vetenskapsrådet är den största bidragsgivaren. Syftet med denna förstudie är att besvara ett antal frågeställningar kring hur MAX IV ska organiseras i framtiden. Med organiseras avses här dess juridiska hemvist och förstudien bör peka på både för- och nackdelar med olika organisations- och driftsformer. Av vikt är att beakta organisatoriska aspekter som rör möjligheter för en breddning av finansieringsbasen, och då särskilt förutsättningar för att förmå länder vars forskare nyttjar anläggningen att även bidra till finansiering MAX IV:s drift. Slutsatserna ska publiceras i en rapport och resultatet av förstudien kommer att användas som underlag till strategi för långsiktiga finansieringen MAX IV.

Förstudien leds och genomförs av Curt Karlsson och Peter Gudmundsson under hösten 2017 och under början av 2018; en första preliminär, muntlig avrapportering bör ske vid RFI:s möte den 31 januari 2018 varpå skriftlig rapport följer, preliminärt under mars 2018.

Frågor som ska belysas:

- MAX IV-laboratoriet är idag ett nationellt laboratorium organiserat som en enhet inom Lunds universitet.
 - Vilka fördelar medför detta?
 - Finns det nackdelar?
 - Om MAX IV även i framtiden organiseras som en enhet inom Lunds universitet, finns det då specifika organisatoriska förändringar som ändå bör genomföras?
- Vilka tänkbara alternativ finns för MAX IV:s organisatoriska form och givet respektive alternativ:
 - Vilka är fördelar jämfört med nuvarande organisationsform?
 - Vilka är eventuella nackdelar jämfört med nuvarande organisationsform?
 - Vid en alternativ organisationsforms:
 - Vem bör bli huvudman?
 - Hur bör styrning se ut?
 - Vilken roll bör huvudfinansiärerna ta?
- Vid beaktande av ovanstående frågor bör hänsyn tas ur flera perspektiv:
 - Hur kommer respektive lösning ev. påverka finansieringsmöjligheterna av driften för labbet, både nationellt och internationellt?
 - Kommer ev. förändringar påverka strålrörsutbyggnadsprogrammet på labbet?
 - Hur kommer förändringarna uppfattas av forskarsamhället, både nationellt och internationellt? Ev. konsekvenser för kvaliteten på forskningen som utförs?
 - Hur kommer respektive lösning påverka lärosätenas engagemang i laboratoriet?
 - Hur kommer respektive lösning att påverka möjligheten att attrahera användare från industri och ev. andra icke-akademiska organisationer?

BILAGA 2

Intervjuer och möten:

- Göran Sandberg (verkställande ledamot), Knut och Alice Wallenbergs Stiftelse, KAW
 - Hans Hertz (styrelseordförande), MAX IV
 - Christoph Quitmann (föreståndare), Katarina Jacobsson (administrativ chef), Mirja Carlsson Möller (koordinator), MAX IV
 - Sven Stafström (generaldirektör), Vetenskapsrådet
 - Jan-Eric Sundgren (ordförande), Vetenskapsrådets råd för forskningens infrastrukturer, RFI
 - Leif Callenholm (tf. generaldirektör), Peter Eriksson, Vinnova
 - Pia Sandvik (vd), RISE AB
 - Stefan Bengtsson (rektor), Lars Börjesson, Chalmers
 - Eva Wiberg (rektor), Mattias Goksör (prorektor), Göran Landberg (vicerektor, forskning), Göteborgs universitet
 - Anders Gustafsson (dekan, forskning), Stefan Eriksson (vicekan, infrastruktur), Karolinska institutet
 - Mikael Östling (prorektor), Annika Stensson Trigell (vicerektor, forskning), KTH
 - Helen Dannetun (rektor), Per Dannetun (forskningsdirektör), Linköpings universitet
 - Birgitta Bergvall-Kåreborn (rektor), Erik Höglund (prorektor), Roland Larsson (dekanus), Viktoria Mattsson (LTU Innovation), Luleå Tekniska universitet
 - Torbjörn von Schantz (rektor), Lunds universitet
 - Stacey Ristinmaa Sörensen (vicerektor, forskning och forskningsinfrastruktur), Lunds universitet
 - Peter Högberg (rektor), SLU
 - Astrid Söderberg Widding (rektor), Anders Karlhede, Stockholms universitet
 - Katrine Åhlström Riklund (prorektor), Marianne Sommarin (rektors rådgivare), Umeå universitet
 - Eva Åkesson (rektor), Uppsala universitet
 - Lars Börjesson, Chalmers, tidigare styrelseordförande MAX IV
 - Kåre Bremer, f.d. rektor Stockholms universitet, tidigare utredare om nationell infrastruktur
 - Jan-Otto Carlsson, Uppsala universitet, ordförande i utvärderingar av MAX IV
 - Ingmar Persson, SLU, ordförande i användarföreningen för MAX IV
 - Ulf Karlsson, Linköpings universitet
 - Mille Millnert, f.d. generaldirektör Vetenskapsrådet
 - Joseph Nordgren, Uppsala universitet
 - Daniel Söderberg, KTH
-
- RFI, möte 2018-01-31
 - Huvudmannarådet, möte 2018-02-06

BILAGA 3

Intervjufrågor:

- Vilka för- och nackdelar finns med att MAX IV laboratoriet är organiserat som en enhet inom Lunds universitet?
- Om Max IV fortsatt ska vara en enhet vid Lunds universitet, finns det då organisatoriska förändringar som bör göras?
- Hur ser ni på möjligheterna att få in extern (nationell, internationell, industri) finansiering med Max IV som en enhet inom Lunds universitet?
- Finns det någon annan organisatorisk form för Max IV som skulle vara fördelaktig? Vilka skulle i så fall vara för- och nackdelar med en sådan organisation?
- Vid en annan organisationsform: Vem bör vara huvudman och vem/vilka bör vara ”ägare”? Hur ska styrningen se ut? Vilken roll ska huvudfinansiärerna Lunds universitet och övriga svenska universitet ha?
- Jämför de olika organisatoriska lösningarna för Max IV med avseende på: finansieringsmöjligheter (speciellt internationellt), strålrörsutbyggnad, uppfattning i forskarsamhället, svenska lärosätes engagemang, industriutnyttjande.

REFERENSLISTA

Avtal, dokument och rapporter:

Förordning (1994:946) om den nationella forskningsanläggningen i elektronacceleratorlaboratoriet (MAX IV-laboratoriet) i Lund, Svensk författningssamling 1994:946

Förordning om ändring i förordningen (1994:946) om den nationella forskningsanläggningen i elektronacceleratorlaboratoriet (MAX IV-laboratoriet) i Lund, Svensk författningssamling 2011:1567

Ägarform för MAX-Lab IV, KunskapsPartner AB, 2007

Överenskommelse om MAX IV mellan Lunds universitet, Vetenskapsrådet och Vinnova, 2010

MAX IV Project Process Review, 2013

Guidelines to Access policy for investment into MAX IV, 2014

Strategy Report 2016-2026, MAX IV, 2016

A limited economic review of the MAX IV laboratory operations funding for the period 2019-2023, Vetenskapsrådet, 2017

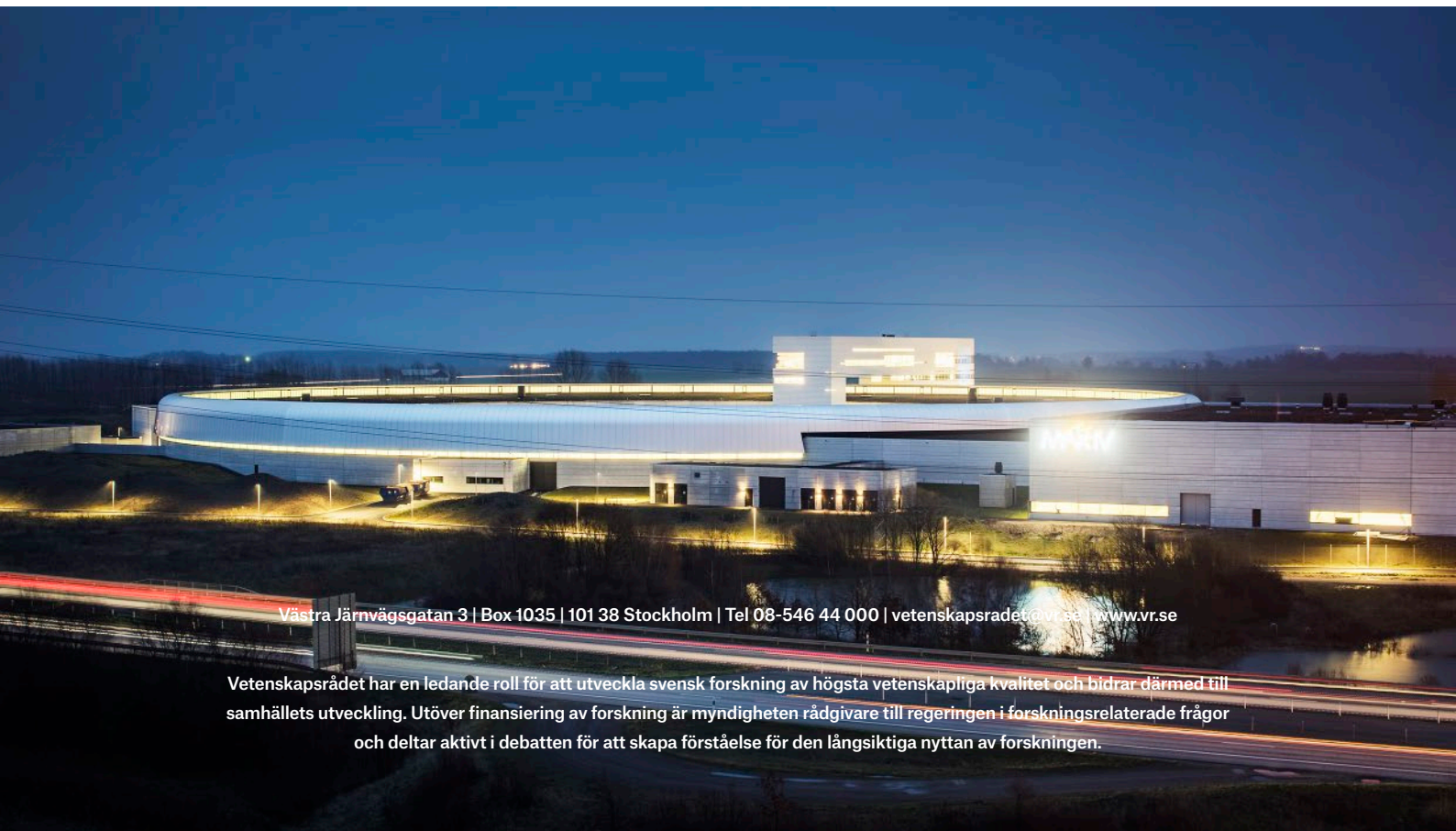
Överenskommelse om medfinansiering av driften för MAX IV laboratoriet under perioden 2019-2023, Chalmers, Göteborgs universitet, Karlstads universitet, Karolinska institutet, Kungliga tekniska högskolan, Linköpings universitet, Linnéuniversitet, Luleå tekniska universitet, Lunds universitet, Malmö universitet, Stockholms universitet, Sveriges lantbruksuniversitet, Umeå universitet, Uppsala universitet, 2018

Genomgång av möjliga organisationsformer för Science for Life Laboratory, Stockholms universitet, 2011

Synpunkter på planering, organisation, styrning och finansiering av svensk nationell infrastruktur, Kåre Bremer, Vetenskapsrådet, 2013

Synergies between ESS and MAX IV, Technopolis, 2017

Föreliggande rapport av en förstudie av MAX IV-laboratoriets driftsform är författad av Peter Gudmundson, KTH, och Curt Karlsson, Linköpings universitet, på beställning av Vetenskapsrådet. Rapporten går systematisk igenom för- och nackdelarna med ett antal olika möjliga organisations- och driftsformer av MAX IV-laboratoriet, allt ifrån den nuvarande formen som enhet vid Lunds universitet, som fristående myndighet samt andra tänkbara lösningar, t.ex. som aktieföretag. Rapporten ger mycket konkreta och användbara råd till Vetenskapsrådet kring sin hantering av MAX IV och kommer ligga till grund för Rådet för Forskningens Infrastrukturers fortsatta arbete med dessa frågor.

Västra Järnvägsgatan 3 | Box 1035 | 101 38 Stockholm | Tel 08-546 44 000 | vetenskapsradet@vr.se | www.vr.se

Vetenskapsrådet har en ledande roll för att utveckla svensk forskning av högsta vetenskapliga kvalitet och bidrar därmed till samhällets utveckling. Utöver finansiering av forskning är myndigheten rådgivare till regeringen i forskningsrelaterade frågor och deltar aktivt i debatten för att skapa förståelse för den långsiktiga nyttan av forskningen.